

Roding, J., Sneller, A. A., Thijs, B., *Beelden van Leiden. Zelfbeeld en representatie van een Hollandse stad in de vroegmoderne tijd, 1550-1800* (Themanummer De zeventiende eeuw, XXII (2006) i; Hilversum: Verloren, 2006, 222 blz., €20,-, ISBN 90 6550 926 7).

Tegenwoordig heeft iedere stad zijn eigen slogan. ‘Rotterdam Durft’, ‘Er gaat niets boven Groningen’, ‘Den Helder, herkenbaar anders’ en ‘I Amsterdam.’ Het doel van deze *citybranding* is de stad te positioneren en aantrekkelijk te maken voor toeristen, bedrijven en inwoners. Het maakt deel uit van een marketingstrategie. Ook Leiden heeft sinds kort een nieuw merk. ‘Leiden: stad van ontdekkingen.’

Hoe zat het een paar eeuwen geleden met de positionering van de stad? In de bundel *Beelden van Leiden* wordt uit historisch oogpunt onderzocht hoe het imago van de stad in de vroegmoderne tijd tot stand kwam. Vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw is het onderzoeksobject ‘identiteit’ weer hoog op de historische onderzoeksagenda gezet en in nieuwe perspectieven geplaatst. Identiteit kan, als onderdeel van de cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis, onderzocht worden vanuit de *imagologie*: de literaire beeldvorming. De bundel is zodoende geschreven door medewerkers van het kunsthistorisch en letterkundig instituut van de Universiteit Leiden. Ook medewerkers van andere universiteiten leverden bijdragen. Centrale vragen zijn of het zelfbeeld van de stad aansloot op de werkelijkheid en op de perceptie van anderen.

Het aardige van de acht artikelen is dat een diversiteit aan invalshoeken wordt gepresenteerd en dat er bronnen besproken worden die niet eerder voor dit doel onderzocht zijn. Marike Hoogduin-Berkhout onderzoekt in haar bijdrage bijvoorbeeld de decoratiestukken in het Leidse stadhuis. Hierin komt naar voren dat de oudste stukken op het Leidse stadhuis portretten van Hollandse graven en gravinnen waren. In de zestiende en zeventiende eeuw vonden er een aantal ‘typisch Leidse’ ontwikkelingen plaats. Eerst ontfermde het stadsbestuur zich over katholieke stukken van beroemde Leidse kunstenaars die aan de beeldenstorm waren ontsnapt. Na het Ontzet gaf het bestuur een Leidse kunstenaar opdracht tot het maken van een aantal gerechtigheidsstaferelen. Behalve een aantal bijbelse staferelen schilderde hij ook voor het eerst een Hollands gerechtigheidsstaferel, met graaf Willem II in de hoofdrol. Het Beleg en Ontzet zelf waren ook onderwerp van enkele stukken. Na 1650 sloot het bestuur weer aan op de gebruikelijke decoratiestukken en werden ook aan kunstenaars van buiten Leiden opdrachten gegeven. Een van hen schilderde een allegorie op het goede bestuur. Volgens Hoogduin werd hierin uitgedrukt dat Leiden het nieuwe Athene was. Het personage ‘de wijsheid’ verwees ook naar de Leidse universiteit.

De in 1575 gestichte universiteit was het uithangbord van de stad. Leonore Stapel laat in haar bijdrage zien dat de universiteit buiten de stad en het land een grote reputatie genoot, maar dat de gebouwen niet aantrekkelijk waren om af te beelden. Dit gold wel voor de weidse omgeving rond Leiden: vruchtbare gronden die — in afbeeldingen in opdracht van de stad — werden voorzien van kuddes wollige schapen. Hoewel dit niet strookte met de werkelijkheid (de wol kwam niet uit Leiden), wilde het stadsbestuur hiermee waarschijnlijk de nadruk leggen op de wolnijverheid als een van de grootste bronnen van inkomsten; echter niet typisch Leids in de ogen van buitenstaanders, omdat Leiden niet de enige textielstad van Holland was. In andere

schilderstukken wees het stadsbestuur op de nieuwe productiemethoden in de wolnijverheid, die door de gevluchte Zuid-Nederlanders naar de stad waren meege-
nomen. De Leidse identiteit werd dan ook vormgegeven door het hoge aantal
immigranten, die het aanzien van de stad hadden veranderd. Ze zorgden voor meer
welvaart en rijkdom, maar ook voor woningnood. In het *Loterijspel*, gemaakt naar
aanleiding van een rederijkerswedstrijd, speelt een ideale vrouwelijke immigrant de
hoofdrol.

De bundel heeft geen algemene conclusie. De recente geschiedenis, met name het
Beleg en Ontzet en alle daaruit voortvloeiende ontwikkelingen, speelde een belangrijke
rol in culturele uitingen. Met haar geschiedenis verschilde Leiden — uiteraard — van
andere steden. De reputatie van de stad werd deels gedeeld door anderen en kwam
deels overeen met de werkelijkheid. Het stadsbestuur, schrijvers en kunstenaars zijn de
voornaamste uitdragers van de identiteit. Natuurlijk rijst hieruit de vraag in hoeverre
deze identiteit gedeeld werd door de Leidse bevolking; ook geen onbelangrijke *actor*.
Deze vraag is heel moeilijk te beantwoorden, maar wel erg interessant. Ook interessant
lijkt mij een onderzoek naar de identiteit van de Leidse universiteit zelf. Wat dachten
professoren en studenten van hun universiteit? Wat gebeurde daar allemaal en in
hoeverre droegen zij (bij aan) de Leidse identiteit? Wellicht zijn er bronnen die hier een
antwoord op zouden kunnen geven. De bundel is mijns inziens een heldere en
veelzijdige opstap voor nader onderzoek naar de Leidse mentaliteitsgeschiedenis.

C. R. Stolk

Rutten, G. J., *De Archimedische punten van de taalbeschouwing. David van Hoogstraten (1658-1724) en de vroegmoderne taalcultuur* (Dissertatie Nijmegen 2006, Uitgaven Stichting Neerlandistiek VU LII; Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU, Münster: Noldus Publikationen,; 2006, 459 blz., €30,-, ISBN 90 72365 93 3 (VU), ISBN 3 89323 752 6 (Noldus)).

De Amsterdamse neolatijnse dichter, vertaler, editeur en conrector David Van Hoogstraten stelde in 1700 een lijst samen van alfabetisch geordende zelfstandige naamwoorden, die voorzien waren van de geslachtsaanduiding: mannelijk, vrouwelijk of onzijdig. Deze aanduidingen waren gebaseerd op citaten, dat wil zeggen substantieven in hun context, uit de werken van vooral Vondel, maar ook van Hooft en andere autoriteiten. De titel van deze lijst was: *Aenmerkingen over de geslachten der zelfstandige naemwoorden*. Dit werk voorzag in een grote behoefte en werd nog tweemaal herdrukt – in 1710/1711 en in 1723. De tweede herdruk kreeg als titel *Ljst der gebruikeylkste zelfstandige naemwoorden, betekent door hunne geslachten*. Bij iedere druk breidde Van Hoogstraten de lijst woorden uit. Zo bevatte de eerste druk (1700) 1196 lemma's en de derde druk (1723) 2377. Na Van Hoogstratens overlijden volgen er nog een drie herdrukken van de *Ljst*.

Gijsbert Rutten behandelt in zijn ruim 400 pagina's tellende proefschrift niet alleen het taalkundige werk van Van Hoogstraten, maar geeft ook een (taalkundige) ideeëngeschiedenis over de periode 1650-1750. Hij constateert, dat er in die vroegmoderne tijd in de wetenschap een verlangen is naar zogenoemde 'Archimedische punten', dat wil zeggen statische uitgangspunten, en hij wil laten zien in hoeverre dat ook geldt voor de taalkunde, liever gezegd de 'taalbeschouwing', van die tijd. Rutten bepaalt zich daarbij niet alleen tot de taalkunde in de Nederlanden, maar kijkt ook over de grenzen van het eigen taalgebied heen.

Dit proefschrift is een kloek, vierkant boek met een mooie leesletter en noten – heel prettig – in de ruime marge van de bladzijden. Ter illustratie zijn er een paar mooie foto's van de *Aenmerkingen*, in opgenomen steeds op een andere pagina opengeslagen. Kortom: een mooi uitgevoerd proefschrift.

Het boek heeft vier delen, vier verschillende 'perspectieven', zoals Rutten zelf zegt, vanwaaruit hij de activiteiten van 'zijn' Van Hoogstraten onderzoekt. In Deel I wordt een beeld geschetst van het taalkundig denken tussen ca. 1650 en ca. 1750 – de 'vroegmoderne' tijd – en wordt getoond, hoe het taalkundige werk van Van Hoogstraten daarbij aansluit. Er was in deze periode een aanzienlijk verschil tussen het feitelijke taalgebruik en het ideale taalgebruik. Er was dan ook het verlangen het schriftelijk taalgebruik te vervolmaken of, in de woorden van Rutten, het verlangen deze 'linguïstische verdubbeling op te heffen.'

Uitvoerig gaat Rutten nu in op de ideale taal oftewel de *natura* van de taal. Deze *natura* werd beschouwd als een geordend en statisch systeem, dat correspondeert met de werkelijkheid en met het (logisch) denken. Dit Archimedisches punt was de norm. Als men zich hierop richtte, zou dat leiden tot 'beschaving' van de taalpraktijk. De taalkundige teksten, de grammatica's, hadden deze norm als richtlijn; Rutten noemt ze dan ook 'systemen van normativiteit.'